

ingrijpen bij deze leeftijdscategorie inderdaad door velen wordt gevoeld. Een en ander neemt niet weg dat dit proefschrift de wetgever terecht uitnodigt bij de verdere ontwikkeling

van het jeugdstrafrecht de blik ook gericht te houden op de binnen de ontwikkelingspsychologie bereikte resultaten.

FRANK IMKAMP

Annematt Collot
D'Escury-Koenigs

*What is on a
child's mind.*

*Practical
applications on
perspective taking*
Amsterdam, Thesis
publishers, 1990
168 blz., f 32,50
Proefschrift UVA

Het proefschrift van *Collot D'Escury-Koenigs* gaat over de ontwikkeling van sociale cognitie, in het bijzonder over de ontwikkeling van *perspectiefnemen* bij jonge kinderen met en zonder problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Daarnaast komen trainings- en interventiemogelijkheden aan de orde die de ontwikkeling van perspectiefnemen kunnen stimuleren. In hoofdstuk 1 gaat de schrijfster nader in op de betekenis en de ontwikkeling van perspectiefnemen. Perspectiefnemen is het vermogen zich te verplaatsen in de gedachten, wensen, motieven en waarnemingen van de ander. Perspectiefnemen is de vaardigheid in te schatten wat een ander voelt of denkt, onafhankelijk van het eigen perspectief. Kinderen die dit niet of minder goed kunnen, schatten interpersoonlijke situaties vaak verkeerd in. Zij lokken vaak onbedoeld conflicten uit, kunnen zich moeilijk aanpassen en dreigen in het interpersoonlijke verkeer 'uit de boot te vallen'.

In de volgende vijf hoofdstukken wordt verslag gedaan van empirisch onderzoek. In hoofdstuk 2 beschrijft Collot D'Escury-Koenigs haar onderzoek naar de relatie tussen kwaliteit en kwantiteit van sociale ervaringen en perspectiefnemen. Het blijkt dat kinderen die zowel kwantitatief als kwalitatief beperkte sociale contacten hebben, een grotere kans lopen op problemen in de ontwikkeling van perspectiefnemen. De gemiddelde leeftijd van de 124 bij het onderzoek betrokken kleuters lag iets hoger dan 5 jaar. De groep bevatte naast kinderen uit de onderbouw van de basisschool ook kinderen afkomstig van een Medisch Kleuter Dagverblijf (MKD). Het niveau

van sociaal-cognitief functioneren bepaalde de onderzoekster met behulp van een reeks perspectiefneemtaken waarmee de mate van emotioneel, cognitief en visueel perspectiefnemen vastgesteld kon worden. De interpersoonlijke status van elk kind werd bepaald door middel van sociometrie. Uit de resultaten komt onder andere naar voren dat de kwaliteit van de contacten met leeftijdgenoten een grote rol speelt in de ontwikkeling van het sociaal-cognitief functioneren.

In de hoofdstukken 3 en 4 beschrijft de auteur haar onderzoek waarin ze naging of de ontwikkeling van perspectiefnemen door *interventie* kan worden gestimuleerd. Met behulp van rollenspelletjes met opklimmende moeilijkheidsgraad beeldden de kleuters concrete situaties uit het dagelijks leven uit.

Aan beide onderzoeken werd behalve door kleuters (4 tot 6 jaar) uit het reguliere basisonderwijs ook deelgenomen door leeftijdgenootjes uit MKD's (in meerderheid afkomstig uit 'multi-problem'-gezinnen). In hoofdstuk 3 werd verder nagegaan of de ontwikkeling van perspectiefnemen bij kinderen met sociaal-emotionele problemen (de zogenaamde SEP-groep) anders verloopt dan bij kinderen zonder dergelijke problemen (de NSEP-groep). Uit de resultaten blijkt dat de kinderen uit de SEP-groep tijdens de interventie weliswaar een grotere ontwikkeling in perspectiefnemen vertoonden, maar niet significant verschilden van de kinderen uit de NSEP-groep, voor of na de interventie.

Hoofdstuk 4 beschrijft een tweede interventie-studie met meer toegespitste vragen en nader uitgewerk-

te voorwaarden. Op basis van deze meer gedetailleerde opzet bleken verschillen in niveau van perspectiefnemen tussen SEP en NSEP-kinderen duidelijk aantoonbaar. Evenals in de eerste interventie-studie bleek de SEP-interventiegroep ook nu de grootste ontwikkeling in perspectiefnemen te vertonen tijdens de interventieperiode. Uit een follow-up bleek echter dat ze die snelle ontwikkeling niet vasthouden zonder het interventie-programma.

Hoofdstuk 5 beschrijft een onderzoek waarin twee groepen van 45 kleuters werden vergeleken: een NSEP-groep (kleuters uit het reguliere basisonderwijs) en een SEP-groep (MKD-kleuters). Laatstgenoemde groep bestond uit twee subgroepen, te kwalificeren als *emotioneel teruggetrokken* en als *antisociaal-agressief* (gebaseerd op het Multi-Axiaal Classificatiesysteem).

Beide subgroepen uit de SEP-groep vertoonden in vergelijking met de kleuters uit de NSEP-groep een achterstand in perspectiefnemen. Voor de emotioneel teruggetrokken groep speelt de ernst van de problematiek daarbij een rol, terwijl dit niet zo is voor de kleuters uit de antisociaal-agressieve groep.

In hoofdstuk 6 beschrijft de auteur haar onderzoek waarin ze naging of een verbetering in perspectiefnemen samenhangt met een verbetering van de interpersoonlijke waardering (of de sociale status) aan de hand van drie activiteiten: werken, gestructureerd spel en vrij spel. Het blijkt dat kinderen met sociaal-emotionele problemen *sociale status* (dat wil zeggen hoe kinderen door hun leeftijdgenoten worden beoordeeld) en *sociaal of interpersoonlijk beoordelingsgedrag* (dat wil zeggen hoe kinderen hun leeftijdgenoten beoordelen) niet duidelijk kunnen onderscheiden. Deze kinderen laten zich sterk leiden door het aantal interacties dat zij met een 'vriendje' hebben. Vergeleken met NSEP-kinderen hebben ze ook meer moeite

andere kinderen te beoordelen en onderhouden ze weinig wederzijdse vriendschappen. Impopulaire NSEP-kinderen vertonen vergelijkbare problemen in de beoordeling van hun leeftijdgenoten.

Haar proefschrift sluit Collot D'Escury-Koenigs af met een discussie in hoofdstuk 7. Hierin suggereert ze dat de voorstadiën van perspectiefnemen, dat wil zeggen processen als *projectie* en *generalisatie*, niet zo zeer verdwijnen, maar een andere plaats in een complexer proces van perspectiefnemen krijgen.

Processen als projectie en generalisatie kunnen ook bij volwaardig perspectiefnemen als de eerste en meest voor de hand liggende mogelijkheid worden gebruikt om het perspectief van de ander af te leiden. In volwaardige perspectiefname zijn echter meer randvoorwaarden, alternatieve methoden en controlemechanismen ingebouwd om te verifiëren of projectie en/of generalisatie inderdaad tot het juiste perspectief hebben geleid.

De auteur besluit met de uitspraak dat perspectiefnemen beslist niet alleen het antwoord is op alle problemen in interpersoonlijk functioneren. Zij voegt daaraan toe dat interpersoonlijk functioneren *zonder* perspectiefnemen moet worden beschouwd als een kluwen van interacties, die soms door toeval bij elkaar passen.

Het proefschrift van Collot D'Escury-Koenigs verschaft de lezer veel nieuwe informatie over een belangrijk aspect van de sociaal-cognitieve ontwikkeling van jonge kinderen. Van belang daarbij is dat zij aannemelijk heeft gemaakt dat perspectiefnemen ook bij kinderen uit de kleuterleeftijd een betekenisvolle variabele is die goed te operationaliseren en te meten is.

Juist bij de operationalisering en meting is in de diverse empirische onderzoeken door de onderzoeker een grote creativiteit aan de dag gelegd. Dit geldt zowel voor de

variatie in de taken als voor de rollenspellen, die in de interventiestudies werden gebruikt om het perspectiefnemen te stimuleren. Daarbij moet worden bedacht dat perspectiefnemen erop gericht is dat perspectieven tussen mensen en over situaties kunnen verschillen. Een dergelijke 'probleemstelling' is natuurlijk veel te abstract voor kleuters. Interventieprogramma's voor deze leeftijdsgroep zullen dus concreet moeten zijn en dichtbij de leefwereld van de kleuter moeten staan. De auteur heeft met de rollenspellen een juiste keuze gemaakt. Immers, alleen door verschillende rollen te spelen kunnen kinderen van deze leeftijd verschillen in perspectief tussen zichzelf en anderen (leren) ervaren.

Een minpunt is dat betrouwbaarheidsgegevens over de scoring van de reacties van de kinderen op de diverse perspectiefneem-taken (ver-

gelijk hoofdstuk 3, 4 en 5) ontbreken. Dit geldt ook met betrekking tot de observatie en scoring van het gedrag van de kinderen tijdens drie activiteiten (werken, gestructureerd spel en vrij spel, vergelijk hoofdstuk 6).

Niet duidelijk is of de onderzoeker zelf heeft gescoord of dat anderen, in het ideale geval relatieve buitenstaanders, de scores hebben toegekend. Daarnaast vermeldt ze niet of de scoorders op de hoogte waren van het feit of zij bijvoorbeeld met SEP- of NSEP-kinderen te maken hadden. Kortom, een zogenaamde dubbel-blinde opzet is voor een dergelijk onderzoek sterk aan te bevelen. Wellicht is het ook zo uitgevoerd, maar informatie hierover mis ik node.

Het geheel overziend vind ik het een creatief uitgevoerd onderzoek en een goed geschreven proefschrift, waarvan ik de lezing van harte aanbeveel.

LOUIS TAVECCHIO

Ans Aussems en
Evert Joost Zwaan

***Straffen in de
opvoeding***

Amersfoort/
Leuven, Acco,
1991

124 blz., f 29,90

Straffen in de opvoeding is vlot geschreven en er wordt een interessant onderwerp aangesneden. Straffen was, zoals de auteurs aangeven in hun voorwoord, decennia lang weinig populair. Anders dan het geval is bij straffen in een strafrechtelijk kader (het straffen door de overheid) is er naar straffen in de opvoeding weinig onderzoek verricht en is er ook weinig over geschreven. Op zijn zachtst gezegd is dat opmerkelijk. Straffen vormen immers een bijna vanzelfsprekend onderdeel van de opvoeding en er zullen dan ook vele vragen en onzekerheden over bestaan. Goed dus dat er een boek over is verschenen. Een andere vraag is of het ook goed is dat *dit* boek is verschenen. Al lezend werd ik een aantal keren op het verkeerde been gezet. Alvorens dat toe te lichten vertel ik eerst iets over de inhoud.

In het eerste hoofdstuk worden de verschillende soorten straffen in de opvoeding besproken: de lijfstraf,

het standje, de onthoudingsstraf (geen snoep krijgen, geen tv kijken), het buitenspel-zetten (naar eigen kamer sturen) en de overcorrectie (laten herstellen van schade). In hoofdstuk 2 gaan de auteurs in op de voorwaarden waaraan een straf moet voldoen. Te denken valt aan het moment van straffen, het geven van uitleg bij straf en de relatie tussen straffer en bestraft. Dat alles met de bedoeling na te gaan welke straf, op welke wijze en onder welke omstandigheden toegepast, effectief is. Het besprokene in deze twee hoofdstukken vormt de rode draad in de volgende hoofdstukken. Steeds weer stellen Aussems en Zwaan deze verschillende strafvormen en hun effectiviteit aan de orde. Dat geldt voor het hoofdstuk over straffen in het verleden (hoofdstuk 3), de hoofdstukken waarin ze verslag doen van eigen onderzoek naar de praktijk van straffen in de opvoeding in Nederlandse gezinnen (de hoofdstuk-